

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20494> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Hoeven, Regina van der

Title: Het succes van een kwaliteitskrant : de ontstaansgeschiedenis van NRC Handelsblad

Issue Date: 2012-11-01

8

De fusie. Blauwdruk voor *de* kwaliteitskrant

8.1 Vier is te veel

•

8.2 Gevecht op de apenrots

•

8.3 De Tijd als derde rad aan de wagen

8.1

Vier is te veel

Als oudste van de vier hoofdredacteurs trok Stempels zich bij de fusie in 1970 terug.

Het fusiebesluit dat in februari door de directie genomen was, werd pas eind maart medegedeeld aan de beide hoofdredacties.¹ Weer werden de hoofdredacties door de directie voor een voldongen feit geplaatst. Het besluit overviel hen. Natuurlijk wisten zij dat de situatie weinig rooskleurig was, maar Stijkel had tot dan toe tegenover de hoofdredactie van het Handelsblad steeds volgehouden dat er van een fusie geen sprake kon zijn.

Hoewel het besluit alle vier de hoofdredacteuren overrompelde, was de betekenis ervan voor ieder verschillend. Voor de oudste hoofdredacteur, Stempels, betekende de fusie het einde van zijn hoofdredacteurschap. Hij straalde uit dat hij de fusie met het Handelsblad niet wilde meemaken. Waarschijnlijk was daar aanvankelijk wel enige externe druk aan te pas gekomen en had Stempels begrepen dat hij beter de eer aan zichzelf kon houden.² Hij moest toch al weinig hebben van het Handelsblad. Bovendien ging hij ervan uit dat er nog een andere toekomst voor hem openlag; hij was tenslotte pas 58. Stempels verwachtte dat de contacten die hij via zijn talloze maatschappelijke functies verkregen had hem wel een interessante baan zouden opleveren: hoogleraar, staatsraad, zelfs een staatssecretariaat voor de vvd sloot hij niet uit, zo herinnerde Spoor zich.³ Het enige wat hem echter zou worden aangeboden, was een lectoraat aan de juridische faculteit van de Erasmus Universiteit, dat Stempels als te min van de hand wees. Stempels verliet de krant twee weken vóór de fusie, op de dag dat het parlementaire zittingsjaar gesloten werd: niet de fusie, maar de parlementaire agenda bepaalde de datum van zijn afscheid. Aan zijn oude krant zou hij met nadruk blijven refereren als 'de voormalige NRC'. Ook voor hoofdredacteur Hofland betekende de fusie weinig goeds. Hij treurde om de ondergang van het Handelsblad en twijfelde aan de mogelijkheden van de fusiekrant. De samenvoegingsoperatie vergeleek hij met het lassen van twee scheepswrakken op volle zee bij windkracht 10.⁴ Hoofdredacteur Heldring ontving het fusiebesluit met weinig enthousiasme: hij zag de noodzaak van de fusie in, maar had na de vernieuwing van de NRC weinig animo voor weer een reorganisatie. Het was hoofdredacteur Spoor die de fusie aangreep om zijn gedroomde krant te maken.

Hogedrukpan

Vrijwel meteen nadat de hoofdredacties op dinsdag 24 maart 1970 te horen hadden gekregen dat de twee kranten per 1 september moesten fuseren, werd besloten twee dagen voor beraad in te roosteren op een externe locatie. Op Goede Vrijdag en de zaterdag voor Pasen kwamen de voltallige hoofdredacties samen in Hotel De Baak te Noordwijk. Hier moest het plan worden opgesteld dat de basis zou vormen van de fusienota die de directie aan de Raad van Commissarissen zou voorleggen op de reeds geplande vergadering van 17 april. Hotel De Baak fungeerde die 27 en 28 maart als een hogedrukpan, waarin de vier hoofdredacteuren en de twee adjunct-hoofdredacteuren, Guise van de NRC en Woltz van het Handelsblad, in luttele uren tot een opzet moesten komen van de fusiekrant. De secretaris van de hoofdredactie van de NRC, Han Moojen, notuleerde. Stempels zat als oudste hoofdredacteur de vergaderingen voor. Hij stelde zich constructief op, maar associeerde zich niet met de nieuwe krant. De meeste ideeën kwamen van de hoofdredactie van het Handelsblad. Volgens Heldring was Spoor de drijvende kracht. 'Van mij gingen weinig ideeën uit,' herinnert Heldring zich. 'Misschien had ik geen puf meer om weer een nieuwe krant te maken na de reorganisatie van de NRC.'⁵

De Nieuwe Courant

Op 4 april hadden de hoofdredacties hun rapport voor de directie klaar.⁶ Het eerste punt dat hierin duidelijk werd gemaakt, was dat men bij het samenvoegen van de kranten wilde uitgaan van 'een nieuwe conceptie'. Daarom wilden de hoofdredacties ook dat de nieuwe krant een nieuwe naam kreeg. Het systeem van een wisselkop wezen zij af: de fusiekrant mocht niet in het noordelijke deel van het land als Algemeen Handelsblad verschijnen en in het zuidelijke deel als NRC. Weliswaar behielden de abonnees dan de hun vertrouwde titel, maar die zou niet meer dezelfde lading dekken. Bovendien werd in dat geval vrijwel dezelfde krant onder verschillende titels aangeboden. Met een dergelijk 'boerenbedrog' waren de hoofdredacties bevreesd 'de risee van de Nederlandse pers te worden'.⁷ De naam die zij in hun nota voorstelden, was 'De Nieuwe Courant', een neutrale naam, waarop het concern oude rechten had. NRC-directeur H. Nijgh jr. had in 1922 een krant van die naam overgenomen in Den Haag. Bovendien was de ondertitel van het Algemeen Handelsblad sinds 1831 Nieuwe Amsterdamsche Courant; de woorden 'Nieuwe Courant' kwamen dus in beide oude titels voor.

Na het voorstel voor een nieuwe naam vervolgde het rapport met de vaststelling dat de nieuwe krant een 'kwaliteitskrant' moest zijn, een krant die zich richtte op lezers met een middelbare en hogere opleiding. Om de kwaliteit te waarborgen stelden de hoofdredacties een aantal voorwaarden in hun rapport. Ten eerste de voorwaarde van onafhankelijkheid: 'Er kan geen binding bestaan met enige politieke of religieuze groepering of met belangengroepen. Dergelijke banden verhinderen een objectieve nieuwsvoorziening en vormen een belemmering voor de uitoefening van de kritische functie. Het blad zal worden gemaakt uit een liberale geesteshouding.' Deze onafhankelijkheidsverklaring was een breuk in de geschiedenis van de twee liberale kranten. Er waren dan wel nooit officiële banden met de liberale partij geweest, maar als het erop aankwam, bij de verkiezingen, hadden de kranten duidelijk partij gekozen. En nog steeds bestond er, in elk geval wat de directie betrof, een duidelijke affiniteit met de vvd, zoals ook bleek uit een scoop van Vrij Nederland. De zaterdag dat de hoofdredacties bijeen waren in Noordwijk onthulde Joop van Tijn in dit weekblad dat de ndu-kranten gratis paginagrote advertenties voor de vvd opnamen. Het was met name Spoor die alle banden, officieus of niet, wilde verbreken. Hij had ook als hoofdredacteur van het Handelsblad afstand van de vvd bepleit.

De tweede eis die de hoofdredacties aan de kwaliteitskrant stelden, was 'actieve journalistiek'. Bij de toelichting op dit punt was een observatie van Spoor uit zijn Amerikaanse periode opgetekend: 'de New York Times heeft de meeste primeurs van de Amerikaanse pers'. Kortom, ook een voorname krant kon nieuwsbrenger zijn. Verder eisten de hoofdredacties onder het kopje 'Nationale verspreiding' dat er een einde zou komen aan de ontmoedigende situatie dat veel lezers hun abonnement opzegden uit frustratie over de bezorging. Iedere abonnee zou de krant om zes uur 's avonds in huis moeten hebben. De volgende in het rapport genoemde voorwaarde was die van 'volledigheid'. Onder dit kopje eisten de hoofdredacties een aanzienlijke vergroting van de omvang. De nieuwe krant zou gemiddeld genomen een kwart dikker worden dan haar voorgangers. Uit de inhoudsindeling van de nieuwe krant, die verderop in de nota stond, werd duidelijk waaraan die extra pagina's zouden worden besteed: er moest een tweede buitenlandpagina komen en als het aan de hoofdredacties lag, kwam er een extra bijvoegsel. Dit laatste was een opmerkelijke wens, aangezien kort tevoren nog de bedoeling was geweest om de bijvoegsels van de twee kranten samen te voegen bij wijze van bezuiniging. Maar nu werd in deze hoofdredactionele nota een extra bijvoegsel aangekondigd: elke vrijdag zou bij de nieuwe krant het Cultureel Supplement verschijnen. Het plan

voor een dergelijke culturele bijlage kwam van de chef kunst van het Handelsblad, mr. K.L. (Bert) Poll. Via Spoor was zijn voorstel in het rapport terechtgekomen. Het Cultureel Supplement, dat nog dikker moest worden dan het Zaterdags Bijvoegsel, zou 'de lezer informatie en opinie bieden over alles wat er in de kunstwereld aan de hand is'. Met dit supplement zou de nieuwe krant zich van de concurrentie onderscheiden, want er was geen enkel dagblad of weekblad in Nederland dat iets dergelijks uitbracht.

De laatste voorwaarde die de hoofdredacties in de nota stelden, was voldoende tijd voor de voorbereiding van de fusiekrant. Met de veel te haastig gelanceerde vroege editie van het Handelsblad in het achterhoofd achtte men de door de directie genoemde datum van 1 september, waarop de nieuwe krant van de pers zou moeten rollen, te kort dag. Er moest meer tijd komen voor experimenteren en proefdraaien. De hoofdredacties vonden dan ook dat de nieuwe krant pas per 1 januari van het volgende jaar kon verschijnen.

De nota-Noordwijk droeg duidelijk het stempel van het Handelsblad, en meer in het bijzonder dat van Spoor. Zijn ideeën waren onder meer te herkennen in de voorwaarde van onafhankelijkheid. Ook het Cultureel Supplement en de verdubbeling van de buitenlandberichtgeving kwamen uit zijn koker, want Spoor wilde in de nieuwe krant de nadruk leggen op kunst en buitenland. Verder was het de bedoeling dat de nieuwe krant, net als het vernieuwde Handelsblad, een Tweede Katern zou krijgen met economische berichtgeving in de meest brede zin. En net als het Handelsblad moest de nieuwe krant in acht kolommen worden opge maakt.

Alleen het laatste onderdeel van het rapport kwam niet van de kant van het Handelsblad. Dat was een voorstel van Stempels, die gebruik wilde maken van de fusie om de redactionele onafhankelijkheid beter te waarborgen. Hij deed daartoe een radicaal voorstel: hij wilde de redactie uit het bedrijf tillen en in een stichting onderbrengen. Vervolgens kon de redactie dan een contract met de NDU aangaan. De relatie tussen de NDU en de redactie moest worden als die tussen een uitgever en een auteur. Het bedrijf zou over de krant geen zeggenschap meer hebben. De signatuur van Stempels was duidelijk te herkennen in het voorstel, dat juridisch deskundig en zeer uitgesponnen was. Het besloeg meer dan een derde van het rapport. Stempels zag zijn voorstel als 'een uiterst belangrijke voorwaarde [...] voor het welslagen van de gehele samenvoegingsoperatie'. Het zou daarin echter geen enkele rol spelen. Het was zijn zwanenzang.

Pluygers grijpt in

Het rapport van de hoofdredacties werd op vrijdag 10 april met Pluygers besproken in het Parkhotel in Rotterdam.⁸ Door het eerste voorstel had Pluygers een dikke streep getrokken. Pluygers wilde geen nieuwe naam voor de krant. Dat zou zonde zijn van de goodwill die aan de oude titels verbonden was.⁹ Aan een nieuwe naam waren hoge introductiekosten verbonden. Het was in economische zin het meest gunstig om voorlopig één krant te maken onder twee titels. De binding met de adverteerders en abonnees bleef dan zoveel mogelijk behouden en bovendien bleven in dat geval ook de compensatiegelden voor de etherreclame dubbel binnenstromen.¹⁰

Een tegenvaller voor de hoofdredacteuren was ook dat Pluygers weigerde akkoord te gaan met gedwongen ontslagen. Spoor en Heldring hadden nu juist gebruik willen maken van de gelegenheid die de fusie bood om redacteuren die niet naar behoren functioneerden te ontslaan. Zo werd niet alleen op een nuttige manier bezuinigd, maar werd ook een signaal afgegeven aan de buitenwereld dat de nieuwe krant kwalitatief gezien een betere bezetting kreeg. De hoofdredacties hadden de directie in het rapport geschetst hoe de formatie, die op dat moment voor de kranten gezamenlijk uit 122 redacteuren bestond, kon worden teruggebracht tot 95. Afgezien van de zes redacteuren die uit eigen beweging al hadden opgezegd, kon de bezetting verminderd worden door redacteuren die zestig jaar of ouder waren met vervroegd pensioen te sturen. Vastgesteld werd dat 'hierdoor geen onmisbare of onvervangbare kwaliteit aan de redacties' zou worden ontnomen. Het ging om tien redacteuren van wie de meesten niet productief meer waren. Daarnaast noemde het rapport nog een derde categorie redacteuren waarvan afscheid zou moeten worden genomen. Het betrof elf redacteuren die jonger waren dan zestig jaar, maar 'in de nieuwe opzet overcompleet' waren. Dit waren mensen die men liever kwijt dan rijk was. De hoofdredacteuren waren heel voortvarend te werk gegaan, want tegen de tijd dat de nota-Noordwijk de directie aangeboden werd, was de eerste slachtoffers al de wacht aangezegd. Pluygers verijdelde de ontslagen echter. De zachte kant van zijn patriarchaal leiderschap was dat hij 'zijn' mensen niet zomaar aan de kant zette. Voor vijf van hen vond hij een baan bij het Algemeen Dagblad en Het Vaderland. Anderen mochten hun baan bij NRC/Handelsblad behouden. Voor de zestigplussers kwam er inderdaad een afvloeiingsregeling.¹¹

Pluygers honoreerde evenmin de dringende wens van de hoofdredacties om de verschijningsdatum van de nieuwe krant uit te stellen tot 1 ja-

nuari van het volgende jaar. Gezien de financieel penibele situatie waarin beide kranten verkeerden, was de directie slechts bereid tot twee weken respijt. Later kwamen daar nog eens twee weken bij, zodat de nieuwe krant uiteindelijk op 1 oktober 1970 van de pers zou rollen. Toch waren er ook belangrijke punten waarop de hoofdredacties wel hun zin kregen: de nieuwe krant kreeg een kwart meer pagina's op jaarbasis toebedeeld en de abonnee zou elke vrijdag het Cultureel Supplement in de bus krijgen. Ook met de rest van het rapport kon de directie zich verenigen. Alleen het voorstel van Stempels voor een structuurwijziging van de onderneming viel op rotsachtige bodem. Pluygers maakte er geen woord of pennenstreek aan vuil. Hij negeerde het eenvoudige weg. Stempels had zichzelf er in zijn ogen mee gediskwalificeerd, maar hij deed er toch al niet meer toe. In een gesprek met de redactiecommissies van het Handelsblad en de NRC op 21 mei 1970 zou de directie nog eens duidelijk maken dat aan structuur van de onderneming niet kon worden getornd.¹² De uitgever nam de risico's en het was dan ook de uitgever die het eigendomsrecht toekwam. Van journalisten die de krant in handen probeerden te krijgen, moest Pluygers niets hebben.¹³

Het telegram

De fusieplannen werden in de commissarissenvergadering van 17 april in het Rotterdamse Hilton Hotel in aanwezigheid van de hoofdredacteurs goedgekeurd. Spoor brak hier nog eenmaal een lans voor een nieuwe naam. Een nieuwe naam zou duidelijk maken dat het om een nieuwe nationale krant ging, 'dé kwaliteitskrant', zoals Spoor zei. Maar het was te vergeefs: de commissarissen steunden de directie in haar interimoplossing de krant voorlopig in het noorden als Handelsblad NRC en in het zuiden als NRC Handelsblad uit te brengen. President-commissaris Feith sloot de vergadering en wenste de directie en hoofdredactie succes 'om de beste krant van Nederland te maken'. Wie Feith hier precies succes wenste, was nog onduidelijk, want welke hoofdredacteurs aanbleven, was bij het sluiten van de vergadering nog niet definitief geregeld. Vier hoofdredacteurs en twee adjunct-hoofdredacteurs voor de nieuwe krant – dat was te veel, daar was iedereen het over eens. De bedoeling van Pluygers was dat alleen Heldring en Spoor hoofdredacteur zouden blijven. Zo zou elke krant een hoofdredacteur leveren. Ook Stijkel had daar geen speld tussen kunnen krijgen. Stempels was bereid zich terug te trekken, maar wilde niet de enige zijn.¹⁴ Dat was ook niet de bedoeling, want ook Hofland zou moeten terugtreden als hoofdredacteur. Maar Hofland

bleek dat niet te willen en werd daarin gesteund door de redactie van het Handelsblad. Heldring op zijn beurt voelde niets voor een driehoofdige leiding. Bovendien zag hij op tegen samenwerking met Hofland 'bij wie hij een vaste lijn vond ontbreken'.¹⁵

Nadat de hoofdredacteurs het Hilton hadden verlaten, werd de commissarissenvergadering heropend voor een vertrouwelijk beraad. Ter tafel lag een telegram dat uit naam van de redactie van het Algemeen Handelsblad was gestuurd en ondertekend was door de chef kunst, K.L. Poll, de voorzitter van de redactiecommissie. In het telegram werd geëist dat Hofland zou aanblijven als hoofdredacteur en dat de krant in Amsterdam gevestigd zou worden. Vestiging van de krant in Amsterdam was onbespreekbaar: technische concentratie in Rotterdam was juist de opzet van Pluygers. Hier deed zich het economische overwicht van het Rotterdamse gedeelte van het concern gelden. Het handhaven van Hofland was daarentegen een relatief klein offer, dat dan maar gebracht moest worden om de redactie van het Handelsblad, die haar lot met Hofland verbonden had, binnenboord te houden. Stijkel stelde voor om Hofland te laten aanblijven als Amsterdams hoofdredacteur. Aldus werd besloten. Heldring ging 'à contrecœur' akkoord en zou zich zijn hele leven blijven afvragen of hij daar wel goed aan had gedaan.¹⁶

8.2

Gevecht op de apenrots

Visie van tekenaar Peter van Straaten op de fusie: het Handelsblad en de NRC als echtpaar onder de paraplu van De Telegraaf, een verwijzing naar Unitel.

Over de eerste ontmoeting tussen beide redacties nadat duidelijk was geworden dat zij gezamenlijk verder moesten, bestaan kleurrijke verhalen. Toenmalig Handelsblad-verslaggever Frank Kuitenbrouwer herinnert zich dat twee van zijn collega's expres hun leren jack hadden aangetrokken om die burgerlijke redacteuren van de NRC eens flink te provoceren. Dat werkte, want bij de NRC vond men de Amsterdammers inderdaad 'een stelletje struikrovers'.¹⁷ De eerste gezamenlijke redactievergadering werd bewust op neutraal terrein gehouden, in Den Haag op 17 april, maar een van de volgende ontmoetingen vond plaats in Rotterdam. NRC-redacteur Han Moojen beschreef 25 jaar later hoe zijn redactie in afwachting was van het Amsterdamse bezoek. 'Wij van de NRC, allemaal keurig gekleed, met een colbert aan, misschien wel met een vest, en in ieder geval met dassen.' Een 'kreet van verbazing' ging volgens Moojen op toen de afvaardiging uit Amsterdam arriveerde, 'een stoet van kabouters kwam binnen, van mensen met lange haren, zonder dassen, sommigen zonder jassen en met open hemden [...] dat waren de jongens van het Handelsblad'. Bij de NRC was men veel vormelijker: tot de fusie was er geen sprake van dat iemand daar geen das aan had, of dat nu een vlinderdas was, die Stempels droeg en in navolging van hem ook Scheltes, of een stropdas. Ging iemand zonder das gekleed, dan werd hij daarop aangesproken. De verhoudingen waren in Rotterdam nog vrij hiërarchisch. De hoofdredactie werd er nog met 'u' aangesproken. Maar de aangekondigde fusie wierp in Rotterdam haar schaduw vooruit, want Nico Klein, die bij de redactie buitenland van de NRC werkte, herinnert zich dat hoofdredacteur Heldring hem in de aanloop naar de fusie tot zijn starre verbazing voorstelde elkaar te gaan tutoyeren.¹⁸ Heldring anticepeerde daarmee op wat onder invloed van de invasie uit Amsterdam ook in Rotterdam gebruikelijk zou worden. Met de 'kabouters' van het Handelsblad kwam de culturele revolutie naar de NRC.

Verraad

Frank Kuitenbrouwer schrok van de agressie die de fusie losmaakte bij anders heel rustige redacteuren van het Handelsblad, zoals Frits Groeneveld en Martin Schouten. De laatste zat samen met Bert Poll en Hans Smits in de redactiecommissie, die zich zeer strijdbaar opstelde. Met name de kritische en onbuigzame Poll was als voorzitter van de redactiecommissie spreekbuis van het verzet tegen de gang van zaken rond de fu-

sie. De redactiecommissie had succesvol geijverd voor het aanblijven van Hofland als hoofdredacteur, maar vestiging van de krant in Amsterdam was een kansloze zaak gebleken. Enkele redacteurs van het Handelsblad weigerden zich daarbij neer te leggen. Redacteurs die dat wel deden en meegingen naar Rotterdam noemde Smits 'overlopers' – iets wat Sampiemon nog niet vergeten was toen Smits jaren later bij hem in Rotterdam kwam solliciteren na een kennelijk minder geslaagde periode bij Vrij Nederland.¹⁹

Darwinistische strijd

Wat er na het ingrijpen van de directie van de nota-Noordwijk was overgebleven, vormde het kader voor de opzet van de nieuwe krant. Dit kader werd op 20 respectievelijk 29 april in een memo aan de verschillende redacties overgelegd. De bedoeling was dat het kader nu verder per deelrubriek zou worden uitgewerkt. Daartoe moesten de verschillende deelredacties van de twee kranten in de maanden mei en juni gezamenlijk vergaderen. Zij rapporteerden hun bevindingen aan de zogenaamde centrale werkgroep, waarin de beide hoofdredacties en alle chefs zitting hadden. De centrale werkgroep zou vervolgens op grond van de rapporten van de deelredacties en het eerdere rapport van de hoofdredactie tot een definitieve opzet van de nieuwe krant komen. Deze procedure was gekozen om de redacties zoveel mogelijk te betrekken bij de verdere besluitvorming. Het ging daarbij niet alleen om de inhoudelijke voorbereiding van de krant, maar ook om de personele bezetting: wie kreeg welke functie bij de nieuwe krant, en vooral: wie werd chef van de gecombineerde deelredactie? De hoofdredacties hadden daar feitelijk al een gedetailleerde indeling van gemaakt in de nota-Noordwijk, maar daarvan was de redactie niet op de hoogte. De hoofdredacties kozen er in eerste instantie voor om te kijken of de deelredacties er zelf uit kwamen. Dit ontlokte Poll in een memorandum aan de hoofdredacties het volgende commentaar:

Tot dusver hebben de hoofdredacties de vraag wie wat zal gaan doen opengelaten, als punt van overleg, maar ook als bron van tweedracht tussen de betrokkenen. [...] Men mag niet van ons verwachten dat wij, zoals de apen op de apenrots, onze hiërarchische posities in een onderling gevecht gaan bepalen.²⁰

Dat was wel wat er gebeurde, zij het dat de hoofdredacties een duidelijk beeld hadden van de gewenste uitkomst van deze darwinistische strijd. In sommige gevallen was zo evident wie de beste papieren had voor een bepaalde functie dat het vanzelf goed kwam. In andere gevallen moest de hoofdredactie er in een later stadium alsnog aan te pas komen. Hoe hard de confrontatie bij sommige deelredacties ook was, de fusie werd op deze manier terdege voorbereid. De toenmalige adjunct-hoofdredacteur Woltz kijkt er tevreden op terug. Volgens hem kwam er veel inspirerends uit voort en bleek op deze manier ook wie de beste ideeën had.²¹

Alertheid en snob-appeal

Bij de verslaggeverij, de stadsredactie en de redactie binnenland was de inbreng van het Handelsblad verreweg het grootst. De NRC had nu eenmaal een povere traditie op het gebied van eigen nieuwsgaring. Verslaggevers van het Handelsblad vonden hun gemiddeld iets oudere collega's uit Rotterdam weinig creatief. Vooral het duo Hijmans en Dokkum werkte redacteuren van het Handelsblad op de lachspieren. David Hijmans, de chef nieuwsdienst van de NRC, was klein van stuk en zijn secondant, de tweede man van de nieuwsdienst, Klaas Dokkum, was juist een boom van een kerel. Beiden waren bepaald niet het type 'news getter' dat bij hun functie verwacht mocht worden. Dokkum noteerde alles wat Hijmans hem dicteerde. Zij probeerden vooruit te plannen, wat de verslaggevers van het Handelsblad idioot vonden, omdat nieuws per definitie niet te voorzien is. 'Angst voor het nieuws' noemden zij dat.²² Maar ook bij het Handelsblad zat nog een aantal redacteuren die weinig anders deden dan ANP-berichten bewerken. Een van hen, T.E. Flesseman, was door de hoofdredacties als overcompleet gebrandmerkt. Chef binnenland Ed Boer, die nooit goed had weten samen te werken met de nieuwsdienst, werd overgeplaatst naar de Haagse redactie. Jaap Metz, de chef stadsredactie, die weinig uitvoerde, werd nog vóór Pluygers had kunnen ingrijpen zijn congé gegeven. Spoor herinnert zich dat hij tranen met tuiten hilde op zijn schouders, maar zich niet verzette.²³

De rapporten van de deelgroep Amsterdamse redactie en de werkgroep verslaggevers voor de centrale werkgroep sloten naadloos aan bij de door de hoofdredacties gepropageerde 'actieve journalistiek' in de nota-Noordwijk. De Amsterdamse redactie wilde geen genoegen nemen met persconferenties en communiqués, zij wilde zelf nieuws garen en zo min mogelijk gebruikmaken van het ANP. Ook de redactie binnenland moest volgens dit rapport 'meer gebruik maken van de telefoon, actief

worden, achtergronden zoeken, feiten natrekken.²⁴ De verslaggevers stelden in hun rapport vast dat de nieuwe krant 'het snob-appeal van de vroegere NRC' moest 'combineren met de alertheid van het huidige Handelsblad'.²⁵ De verslaggevers wilden afrekenen met de langdradigheid en de afstandelijke academische stijl die met name de NRC kenmerkten. Hun rapport pleitte in telegramstijl voor een meer emotioneel betrokken toon: 'Krant moet aantrekkelijker worden voor de vrouw. Wordt nu hoofdzakelijk door mannen gelezen. Gaat niet om onderwerpen-voor-de-vrouw, maar om de toon, de taal. Krant is nu te abstract. Moet totaal menselijk worden, niet alleen redelijk.'²⁶

NRC-verslaggever Flok de Ruiters verwelkomde de fusie met het Handelsblad. Met zijn actieve instelling was hij altijd een uitzondering bij de NRC geweest. Ook Joep Bik, die sinds de reorganisatie chef binnenland was bij de NRC, vond de fusie wat betreft de binnenlandse verslaggeving een zegen.²⁷ Bik stelde zich bij de vergaderingen van de deelredacties overigens naar eigen zeggen zo weinig soepel op dat hij als chef voor de redacteuren van het Handelsblad niet aanvaardbaar was.²⁸ Chef binnenland werd voorlopig de vriendelijke NRC-senior Scheltes.

Buitenland

Zo groot als de verschillen tussen de NRC en het Handelsblad bij de verslaggeving waren, zoveel leek de benadering van beide kranten op elkaar wat de berichtgeving over het buitenland betrof. Beide kranten hadden van oudsher een prestigieuze redactie buitenland en eigen correspondenten in de belangrijkste hoofdsteden. De positie van de buitenlandredactie zou er na de fusie niet minder op worden: er kwam twee keer zo veel ruimte voor buitenlands nieuws in de krant en ook het aantal correspondenten zou op termijn worden uitgebreid. Actieve journalistiek betekende volgens de gecombineerde buitenlandredactie dat de ruggengraat van de twee eigen pagina's zou worden gevormd door artikelen van de eigen correspondenten.²⁹

Bij de redactie buitenland van de NRC zaten twee redacteuren die hun ontslag al aangezegd hadden gekregen, voordat Pluygers dit had kunnen vrijdelen. Het ging om C.M. Smits en H.G. Drechsel. Zij behoorden beiden tot de categorie redacteuren die te jong waren om voor vervroegd pensioen in aanmerking te komen, maar desalniettemin overcompleteet waren verklaard in de nota-Noordwijk. Smits was al aangeslagen door de reorganisatie bij de NRC in 1968, waarbij hem door Heldring de prestigieuze rubriek 'De Toestand' was ontnomen. De beide heren waren zo ge-

krenkt door het aangezegde ontslag dat zij niet van de mogelijkheid gebruik wilden maken die Pluygers bood om bij de NDU te blijven werken. Bovendien, zoals Smits zei: 'Bij welke krant zou je nog willen werken, als je bij de NRC hebt gewerkt?'³⁰ Smits werd leraar Nederlands op het Rotterdamsch Lyceum. Drechsel werd op dezelfde school leraar geschiedenis.

Wie de chef van de gecombineerde redactie buitenland zou worden bleef maandenlang onduidelijk. De hoofdredacties hadden de chef buitenland van het Handelsblad, Sampiemon, op het oog. Ook Heldring vond Sampiemon geschikter dan zijn eigen chef buitenland, Frits Dekker, die het type van een studeerkamergeleerde was. Heldring vond dat Sampiemon meer 'go' had.³¹ Maar men was niet van plan de redacties zijn leiderschap meteen al op te leggen. Toen tijdens een vergadering van de gemeenschappelijke redacties een wisselende chef buitenland geopperd werd en dit niet werd tegengesproken door de aanwezige hoofdredacteurs, vertrok Sampiemon boos met vakantie naar Chili.³² Na zijn terugkomst bleek Dekker de eer aan zichzelf te houden. Hij ging naar de Wereldomroep en Sampiemon werd uiteindelijk op het schild gehesen als chef buitenland.

Een nieuwe dageraad

De confrontatie tussen de kunstredacties was de meest 'bloedige'. Nergens was de tegenstelling tussen beide kranten groter dan op het gebied van kunst en cultuur. Hier was heel duidelijk merkbaar dat het Handelsblad was meegegaan met de beweging van de jaren zestig, terwijl de NRC daar juist betrekkelijk onberoerd door was gelaten. De uitkomst van het gevecht op de apenrots, zoals Poll dat noemde, was de onttroning van nagenoeg alle kunstspecialisten van de NRC en het einde van de krant als vertegenwoordiger van de hoge cultuur.

De NRC had historisch gezien een eerbiedwaardige traditie op het gebied van de kunsten. In het verleden had zij tot haar redacteurs letteren zulke beroemde schrijvers kunnen rekenen als Simon Vestdijk en Hendrik Marsman. Ook in de jaren zestig kende de kunstredactie deskundige redacteurs, maar aan het eind van de jaren zestig had deze redactie toch veel van haar glans verloren. Bij het Handelsblad was in de tweede helft van de jaren zestig onder leiding van K.L. Poll juist een actieve en toonaangevende kunstredactie ontstaan. De kunstrubriek van het Handelsblad reflecteerde de culturele ontwikkelingen in de maatschappij: er werd steeds meer ruimte gegeven aan eigentijdse kunstvormen, ook als

die deel uitmaakten van de populaire cultuur. Bij de NRC hield men juist vast aan de scheiding tussen hoge en lage cultuur. En terwijl de kunstpagina's van de NRC beheerst werden door recensies, trof men op die van het Handelsblad ook interviews, reportages en nieuwsberichten aan.

Het was de benadering van het Handelsblad die de inzet werd voor de fusiekrant. Daarbij legden de kunstredacteurs van de NRC het af tegenover hun collega's van het Handelsblad. Wat muziek betreft verloor Alex van Amerongen van de NRC het van Hans Reichenfeld van het Handelsblad. Van Amerongen werd in eerste instantie als overcompleet aangemerkt en ontslagen, maar mocht na het ingrijpen van Pluygers toch blijven als tweederangs muzikeredacteur. Hij ging recensies van te Rotterdam gehouden concerten schrijven. Hem werd tijdens de vergaderingen van de kunstredacties wel te verstaan gegeven dat hij geen recensies mocht schrijven over moderne muziek.³³ Op het gebied van de beeldende kunsten won Hans Redeker van het Handelsblad het van A.M. (Dolf) Meijerman van de NRC. De laatste was chef kunst van de NRC en werd weggepromoveerd als chef van de dagelijkse kunstpagina van de nieuwe krant. De chef kunst van het Handelsblad, Poll, werd de literatuurpaus van de nieuwe krant ten koste van Adriaan van der Veen. Op het terrein van de televisie sneuvelde Schaafsma, de vroegere NRC-redacteur, die als medewerker nog aan de NRC was verbonden. Schaafsma mocht niet meer schrijven over televisie, zoals onderstreept stond in het rapport van de deelwerkgroep radio en televisie. Men wilde van de breedsprakige Schaafsma, die, zoals Spoor opmerkte, 'te veel moeilijke woorden gebruikte' en wiens gedragen taalgebruik gedateerd was, 'geen enkele bemoeienis meer met de televisie'.³⁴

De gedegradeerde kunstredacteurs van de NRC voelden zich miskend en geschoffeerd. Peter van Eeten, redacteur letteren van de NRC en een expert op het terrein van de Tachtigers, notuleerde de vergaderingen van de beide kunstredacties. Uit het cynische commentaar waarmee hij de notulen lardeerde, stijgt zijn nauw verholen woede over de gang van zaken op. Over de onderverdeling op het terrein van de beeldende kunst, waarbij Redeker van het Handelsblad de twintigste eeuw toebedeeld had gekregen, schreef Van Eeten dat verder slechts de veertig eeuwen ervoor restten. Van Eeten ergerde zich duidelijk aan de mementocentrische instelling van het Handelsblad, wat ook te merken was aan zijn commentaar op Ivan Sitniakowsky, de filmredacteur van het Handelsblad. Van Eeten sneerde in zijn notulen dat Sitniakowsky een 'nieuwe dageraad' zag, waarbij al het oude voorbij moest gaan en alles nieuw moest worden. Bij de muziekrecensies merkte Van Eeten op: 'Het nogal persoonlijke geluid van

Van Amerongen heeft evenveel recht om gehoord te worden als dat van de “progressieven.” En over Schaafsma schreef hij: ‘Indruk van uw verslaggever is dat het Handelsblad hem niet zo erg mot; zijn eigen voorzichtige pleidooien voor Schaafsma’s geheel eigen inbreng, desnoods in een minder regelmatige vorm, leken niet of nauwelijks over te komen.’³⁵

Ook Zalsman, die tot zijn pensioen in 1965 toneelredacteur van de NRC was geweest, was boos over de manier waarop zijn oude redactie werd bejegend. Hij uitte een jaar na de fusie zijn ongenoegen in een interview voor de radio:

Bij de fusie heeft de redactie van de NRC zich naar mijn smaak al aanstonds min of meer in de hoek laten drukken door die grote Amsterdamse bekken. Ik was toen al met pensioen, maar sprak nog regelmatig met oude vrienden. Zo heeft de kunstredactie van de NRC zich volledig laten uitrangeren, zoals Kloppers, een uitermate bekwame man, die heel veel van literatuur wist, maar zich in een hoekje heeft laten drukken. Van Amerongen is ook helemaal uitgerangeerd, hij kon alle klassieke muziek herkennen. Hij schoot journalistiek wel tekort – maar ze schieten tegenwoordig allemaal tekort, becommentariëren niet meer. Van Amerongen had weinig belangstelling voor moderne muziek. Ik moest ook niet veel hebben van dat moderne gedoe, maar besepte toch dat ik er niet aan voorbij kon gaan. Hij was a priori anti. Maar toch geen man om helemaal weg te drukken. Dat heeft mij erg geïrriteerd. Die Amsterdammers zijn gehaaid.³⁶

De echtgenote van Zalsman vulde haar man over de redacteurs van het Handelsblad aan: ‘Ze weten niet meer, maar ze zitten er meer bovenop, het zijn betere journalisten.’ Zalsman sprak dit niet tegen. Zijn tirade is te begrijpen als het chagrijn over het verdwijnen van de kunsttraditie van de NRC, die altijd wars van vermaak was geweest en gericht was op de hoog ontwikkelde, serieuze en aandachtige lezer. ‘Geen geflodder’, zoals Zalsman de traditie samenvatte voor de radio.

Eigengereid

Vier dagen na de publieke aankondiging van de fusie had de chef kunst van het Handelsblad, Poll, al een memorandum over de samenvoeging van de kunstredacties klaar voor de hoofdredacties, zonder dat hij hierover enig overleg had gevoerd met de kunstredactie van de NRC. Zijn memorandum bood niet alleen een opzet voor zowel het Cultureel Supplement als de da-

gelijke kunstpagina, maar ook een verdeling van functies over de betrokken redacteurs van zowel het Handelsblad als de NRC. De uitkomst van de vergaderingen van de werkgroep kunst en cultureel supplement en haar verschillende deelwerkgroepen in mei verschilde niet veel van de schets van Poll van 22 april. Op één punt was echter door de hoofdredacties anders beslist: Poll werd niet, zoals hij zelf in zijn memorandum had voorgesteld, benoemd tot chef van het Cultureel Supplement. Het had voor de hand gelegen dat Poll de leiding had gekregen over zijn eigen geesteskind, maar in plaats daarvan riepen de hoofdredacties een redactieraad van maar liefst vijf man in het leven. Ook adjunct-hoofdredacteur Woltz had zitting in de redactieraad, terwijl Poll zich in zijn memo op het standpunt had gesteld dat er geen speciale hoofdredactionele bemoeienis met dit supplement nodig was. Waarschijnlijk had Poll met zijn eigengereide memorandum niet alleen de kunstredactie van de NRC, maar ook de hoofdredacties tegen de haren in gestreken en daardoor eerder meer dan minder bemoeienis over zichzelf afgeroepen.

Vier van de leden van de redactieraad voor het Cultureel Supplement waren afkomstig van het Handelsblad.³⁷ Ook hieraan was het verpletterende overwicht van het Handelsblad op het gebied van kunst en cultuur af te lezen. Net als het Zaterdags Bijvoegsel zou ook het Cultureel Supplement redactioneel gezien in Amsterdam worden geproduceerd. Alle kunstredacteurs kwamen in het Handelsblad-gebouw te zitten – dat wil zeggen, de meesten bleven er en een enkeling kwam over uit Rotterdam.

Blaauwdruk

In september 1970 kwam de centrale werkgroep met haar langverwachte eindrapport. Hierin werd de definitieve opzet van de nieuwe krant geschetst langs de lijnen die de hoofdredactie al eerder in de nota-Noordwijk had getrokken. Op sommige punten kwam het eindrapport van de centrale werkgroep met aanvullingen en verduidelijkingen. Zo werd ten aanzien van de in de nota-Noordwijk gestelde voorwaarde van onafhankelijkheid bepaald dat deze niet alleen gold tegenover politieke, religieuze of maatschappelijke groeperingen, maar ook tegenover de eigen lezers. Want, zo stelde de centrale werkgroep: 'Deze onafhankelijkheid van de redactie moet er soms toe leiden dat zij nieuws brengt of meningen geeft waarvan vaststaat dat grote groepen lezers daarvan niet zijn gediend.'³⁸ De traditionele scheiding tussen nieuws en commentaar, tussen feit en opinie werd ook tot het nieuw beleden doel van onafhankelijkheid gerekend. Over de voorwaarde van volledigheid werd, met verwijzing

naar het grotere aantal pagina's dat de nieuwe krant zou krijgen, opgemerkt dat dit niet alleen een kwantitatieve zaak was. Volledigheid was een kwestie van inspelen op nieuwe ontwikkelingen. Wilde 'de nieuwe krant een reflectie zijn van het maatschappelijke gebeuren', dan moesten rubrieken voortdurend veranderen. Voor de buitenlandredactie betekende dat bijvoorbeeld meer aandacht voor Zuidoost-Azië, met Japan als opkomende wereldmacht; voor de wetenschapsredactie betekende dat de toenemende invloed van de menswetenschappen; voor de kunstredactie betekende dat een bredere interpretatie van de begrippen kunst en cultuur. Binnenhuisarchitectuur en design hoorden daar bijvoorbeeld voortaan ook bij. Wat de parlementaire journalistiek betreft moest de volledigheid volgens de centrale werkgroep niet gezocht worden in een nauwgezette notulering van het Kamerdebat. Want het werkelijke nieuws, stelde het rapport, schuilde 'anno 1970' in de achtergronden, het voorspel en de buitenparlementaire invloeden.³⁹ Zo werd onder de noemer van volledigheid op alle fronten de vernieuwende journalistiek van het Handelsblad omarmd.

Het eindrapport van de centrale werkgroep was, na het rapport van de commissie-Blokker uit 1967, het eerste officiële document waarin sprake was van institutionalisering van de medezeggenschap van de redactie. De hoofdredactie hoopte 'op een grote openheid in de relatie met de redactie' en streefde ernaar 'ieder lid van de redactie zoveel mogelijk te betrekken bij het maken van de krant'.⁴⁰ Bij de ochtendbespreking en 's middags bij de evaluatie van de krant van de vorige dag was dan ook iedereen welkom en kon ieder lid van de redactie zich over alle rubrieken uitspreken. Verder was de hoofdredactie van plan periodiek overleg met de verschillende deelredacties te voeren. Ook zou de centrale werkgroep voorlopig blijven bestaan en konden de chefs hierin eventueel worden vervangen door wisselende vertegenwoordigers van de deelredacties.

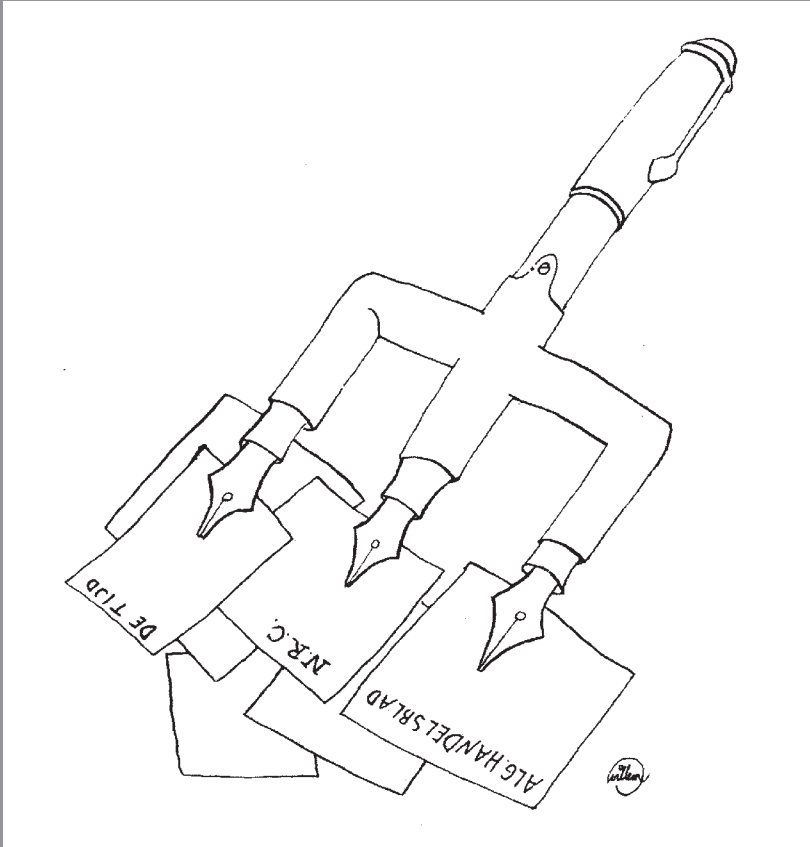
Het eindrapport van de centrale werkgroep was de blauwdruk voor de nieuwe krant. Ondanks de tijdsdruk was de voorbereiding van de nieuwe krant goed geweest. Na de haastig in elkaar geflanste middageditie van het Handelsblad beleefde Sampiemon het proces wat dat betreft als een verademing.⁴¹ Het was een harde strijd geweest, waarin heel wat mensen uitgerangeerd raakten, en niet alle uitkomsten zouden blijvend zijn, maar de operatie was geslaagd: op 1 oktober 1970 trad er een gefuiseerde redactie aan in Rotterdam.

Briefpapier

De titel van de nieuwe krant werd in de zuidelijke helft van Nederland *NRC Handelsblad* en in de noordelijke helft *Handelsblad NRC*. Maar op het briefpapier en de facturen zou de kop *NRC Handelsblad* zijn.⁴² ‘NRC’ ging voorop vanwege het economische overwicht van het Rotterdamse gedeelte van het concern. Journalistiek gezien had het *Handelsblad* bij de fusie echter het meest ingebracht. Op vrijwel alle vlakken had de *NRC*-redactie de leiding aan sleutelfiguren van het *Handelsblad* moeten laten. Alleen op de redactie binnenland en bij de nieuwsdienst was de leiding nog in handen van de *NRC*-redacteuren Scheltes en Hijmans. Maar niet voor lang. Zelfs de chef van de prestigieuze buitenlandredactie kwam uit de Amsterdamse stal. Belangrijker nog was dat de journalistieke vernieuwing die de laatste jaren vorm had gekregen in het *Handelsblad* zou doorzetten in de fusiekrant, zoals het eindrapport van de centrale werkgroep genoegzaam duidelijk maakte. Zou het *Handelsblad* journalistiek gezien dus luid doorklinken in de nieuwe krant, deze werd in Rotterdam gemaakt en daarmee dreigde het *Handelsblad* als bedrijf verloren te gaan. Pluygers was van plan het technische bedrijf van het *Handelsblad* te sluiten. Totdat er plotseling aan de overzijde van de Nieuwezijds Voorburgwal uitkomst werd geboden.

8.3

De Tijd als derde rad aan de wagen

Tekening van Willem (Willem Bernard Holtrop) naar aanleiding van de in augustus 1970 overeengekomen redactionele samenwerking van het toekomstige NRC Handelsblad met het dagblad De Tijd.

Nog voor het eindrapport van de centrale werkgroep was verschenen, werden de twee redacties op 28 augustus 1970 in een gezamenlijke vergadering te Rotterdam door Pluygers ingelicht over een verrassende wending in de fusieoperatie.⁴³ Zoals diezelfde vrijdag ook publiekelijk werd aangekondigd, hadden de uitgevers VNU en NDU besloten dat de fusiekrant die per 1 oktober uit de NRC en het Algemeen Handelsblad ontstond, zou gaan samenwerken met het dagblad De Tijd. De mededeling wekte grote consternatie. Net nu de meeste harde noten in het fusieproces waren gekraakt, nam de onzekerheid opnieuw toe. Weer was tot ingrijpende maatregelen besloten zonder dat de redacties daar van tevoren in waren gekend.

Bij de redactie van De Tijd kwam het nieuws nog harder aan. Dit is het begin van het einde, dachten redacteuren in het Kasteel van Aemstel aan de Nieuwezijds Voorburgwal, waar De Tijd sinds 1904 gehuisvest was. Ook zij waren boos dat dit over hun hoofden heen besloten was. Tegelijkertijd was het onheil al enige jaren voorvoeld.⁴⁴ Want hoe woelig het vaarwater voor de NRC en het Handelsblad ook was, bij De Tijd gingen de golven nog hoger. De situatie waarin De Tijd verkeerde was exemplarisch voor de richtingskranten. De Tijd was altijd gericht geweest op de bovenlaag van de katholieke bevolking. Na de fusie met haar Rotterdamse tegenhanger, De Maasbode, in 1959, had de gecombineerde krant een oplage van 114.000.⁴⁵ Ten gevolge van de ontzuiling kalfde het abonneebestand echter af: ontkerkelijkte katholieken stapten over op neutrale kranten, zoals de regionale ochtendbladen of de populaire Telegraaf. Abonnees met een progressieve overtuiging stapten over naar de Volkskrant. Niet alleen de abonnees, maar ook de adverteerders vertrokken. Net als de NRC en het Handelsblad had De Tijd als landelijke avondkrant het meest te lijden van de reclame die sinds 1967 op de televisie werd uitgezonden. Net als het Handelsblad leed De Tijd onder de polarisatie in het maatschappelijke en politieke klimaat. Hoofdredacteur drs. A.J. (Ton) Cuppen probeerde een dynamische middenkoers te varen, maar daar waren de middelpuntvliedende krachten in de katholieke kerk te sterk voor. Progressieve en behoudende katholieken bleken steeds minder door één krant bediend te kunnen worden. De redactie van De Tijd werd met hetzelfde dilemma geconfronteerd als de redactie van het Handelsblad: de vernieuwing die de krant aantrekkelijk moest maken voor

nieuwe, jonge lezers resulteerde vooral in opzeggingen van oudere, behoudende abonnees. En terwijl de oplage van De Tijd daalde, nam het verlies toe. Over 1964 leed de krant 1,3 miljoen verlies en over 1965 2 miljoen. vnu-bestuurder mr. W.H.A.M. Lucas, die als aandeelhouder het verlies van De Tijd in zijn eigen portemonnee voelde, vond net als zijn collega's uit de Raad van Bestuur dat De Tijd weer een meer conservatieve koers moest varen. Waarom zou de vnu het verlies blijven aanzuiveren als de krant te veel op de progressieve toer ging?⁴⁶ Ook wat dat betreft was er duidelijk een parallel met de situatie van het Handelsblad: de bestuurders van de krant en het grootste gedeelte van de abonnees waren behoudender dan de redactie.

Rouwdouwer

De situatie bij De Tijd vroeg volgens de vnu om een sterke man. Per 1 januari 1966 werd Cuppen dan ook J.M. Lückner als medehoofdredacteur opgedrongen. Het verschil tussen de zittende en de komende hoofdredacteur had nauwelijks groter kunnen zijn. Cuppen was een filosofisch ingestelde man, die in alle rust aan zijn bureau scherpzinnige hoofdartikelen schreef. Lückner was een rouwdouwer. Anders dan Cuppen was hij zowel politiek als religieus gezien conservatief. Hij had wonderen verricht als hoofdredacteur van de Volkskrant, die hij van een vakbondsblad had weten om te vormen tot een succesvolle nieuwskrant naar Angelsaksische snit. Maar aan zijn hoofdredacteurschap bij de Volkskrant hadden ook nadelen gekleefd. Zijn regime was op den duur als een tirannie beleefd. Hij had de reputatie autoritair en meedogenloos te zijn: hij zou met mensen schuiven alsof het pionnen waren.⁴⁷ Op de redactie van de Volkskrant was men uiteindelijk met succes tegen Lückner in opstand gekomen. Bij de redactie van De Tijd zat men dan ook niet op hem te wachten. Ondanks de weerstand tegen zijn komst wist Lückner nieuw elan te brengen bij De Tijd. Onder zijn invloed werd de wat gezapige Tijd lichtvoetiger en actueler. Ook stampte hij in korte tijd een aansprekende sportredactie uit de grond. Maar een oplossing voor de structurele problemen kon ook Lückner niet bieden. Nadat het verlies zich na zijn komst midden jaren zestig even had gestabiliseerd, nam het eind jaren zestig weer toe. Over 1969 maakte de krant 3,5 miljoen gulden verlies.⁴⁷

De bestuurders van de vnu hadden ondertussen hun conclusie getrokken: het concern wilde af van De Tijd. Maar vanwege de oude banden met de katholieke kerk en de kvp kon de uitgave niet zomaar worden stopgezet. Vanuit de Raad van Bestuur van de vnu zocht men dus naar

een nette oplossing. In 1968 benaderde men de directie van de NDU in de hoop dat De Tijd zou kunnen integreren met de NRC en het Handelsblad. Maar bij de NDU hield men de boot af; voor zulk drastisch ingrijpen zag directeur Pluygers op dat moment nog geen reden.⁴⁹

Geheim

1970 had een jubeljaar voor De Tijd moeten zijn, want op 17 juni 1970 bestond de krant 125 jaar. Het jubileum bracht de Raad van Bestuur in verlegenheid: men wilde maar liever geen aandacht schenken aan de lange, eerbiedwaardige geschiedenis van de krant die men graag zou opheffen. 'Liefst geen feestelijkheden', liet bestuurder Lucas weten naar aanleiding van het aankomende jubileum.⁵⁰ Er was ook weinig reden voor feestelijkheid: de oplage slonk, het verlies groeide, de hoofdredactie was intern verdeeld en de redactie daardoor gedesoriënteerd.

Vanuit de VNU zocht men in het voorjaar van 1970 opnieuw contact met de directie van de NDU. Van de kant van de VNU stond men daarbij open voor alle mogelijke soorten samenwerking: commercieel, redactioneel en technisch. Ondertussen was bij de NDU het besluit al gevallen om de NRC en het Handelsblad te laten fuseren en eer de besprekingen met de VNU goed en wel op gang kwamen, was de besluitvorming omtrent de fusie al zodanig gevorderd dat een redactioneel samengaan met De Tijd niet meer tot de mogelijkheden behoorde. Pluygers liet zijn collega bij de VNU, drs. Ch. de Roy van Zuydewijn, weten dat een fusie onaanvaardbaar was omdat nieuwe onrust bij de redacties niet kon worden gerisicoot.⁵¹ Niettemin wilde Pluygers zoveel mogelijk van de samenwerkingsbereidheid bij de VNU profiteren.

Vanaf juni 1970 werden de hoofdredacteurs Heldring en Spoor door Pluygers in de besprekingen met de VNU betrokken.⁵² De derde hoofdredacteur, Henk Hofland, werd er door Pluygers bewust buiten gehouden. Pluygers vertrouwde Hofland niet. Van de kant van de VNU was op geheimhouding aangedrongen. Men was bang dat de grafici uit het Kasteel van Aemstel voortijdig onraad zouden ruiken: als De Tijd zou worden overgebracht naar de drukkerij van het Handelsblad – wat de inzet van de VNU was –, dan zouden de drukkers van De Tijd hun baan verliezen.⁵³ Ook Spoor hield zijn medehoofdredacteur in het ongewisse over de onderhandelingen met de VNU. Hij voelde zich daar wel bezwaard over, maar begreep dat de directie bang was dat het via Hofland zou uitlekken. Spoors ervaring was dat Hofland zijn mond gemakkelijk voorbijpraatte op De Kring of in het café. Spoor en zijn collega Heldring van de NRC ontmoetten

elkaar dan ook in het geheim op het Centraal Station in Amsterdam om onder vier ogen over de toekomstige samenwerking met De Tijd te spreken.⁵⁴ Half augustus 1970 vonden de beslissende besprekingen plaats bij de VNU in Aerdenhout.⁵⁵ Van de kant van de VNU waren aanwezig president-directeur De Roy van Zuydewijn, financieel directeur drs. P. Emondts en het lid van de Raad van Bestuur en aandeelhouder van De Tijd Lucas, alle drie commissarissen van De Tijd. Verder was Lückner als hoofdredacteur van De Tijd present. De NDU werd vertegenwoordigd door directeur Pluygers, hoofdredacteur Heldring van de NRC en Spoor van het Handelsblad. Men kwam een driedelige samenwerking overeen: De Tijd zou bij het Handelsblad worden gedrukt, advertenties zouden gezamenlijk worden geëxploiteerd en journalistiek gezien zou worden samengewerkt op het gebied van het nieuws. De plannen voor de journalistieke samenwerking werden vervolgens in sneltreinvaart uitgewerkt door Lückner en Spoor.⁵⁶

Zowel Lückner als Spoor stelde zich positief op. Zij zagen samenwerking tussen 'kranten van onze kwaliteitsformule' als de manier om 'een uitdrukkelijke kwaliteitsverbetering' tot stand te brengen zonder dat daarbij het eigen karakter van de krant in het geding hoefde te komen. Zo formuleerden zij het althans een halve maand later in een notitie voor de redactiecommissies.⁵⁷ Het was de bedoeling dat de journalistieke samenwerking in drie fases zou worden voltrokken. De eerste fase zou tegelijkertijd met de fusiekrant van start gaan op 1 oktober 1970. In die fase zouden de financiële redacties, de sportredacties en de stadsredacties te Amsterdam en Rotterdam samensmelten. Daarnaast zouden enkele losse redactieposten, zoals televisie en onderwijs, en enkele buitenlandse correspondenten gecombineerd worden. Bij deze eerste fase zouden al ongeveer 34 redacteuren betrokken zijn. Vervolgens zouden in een tweede fase de Haagse redacties en de verslaggeverijen fuseren. De eerste en tweede fase zouden de opmaat vormen voor de definitieve situatie, waarin er ten slotte één grote gezamenlijke nieuwsdienst van 60 tot 75 redacteuren zou zijn ontstaan onder leiding van Lückner en Spoor. Daarnaast zouden er twee kleine opiniërende redacties van elk 25 redacteuren voor iedere krant apart blijven bestaan. Het hele plan berustte op het idee dat 'een volstreekte scheiding van informatie en commentaar' zou kunnen worden doorgevoerd.⁵⁸

Helse maagpijn

Op 26 augustus werd het onderhandelingsresultaat beklonken in een daartoe speciaal bijeengeroepen vergadering van de Raad van Commis-

sarissen van de NDU. De hoofdredacteurs waren hierbij uitgenodigd en nu was ook Hofland aanwezig. Hij was bij terugkomst van zijn vakantie ingelicht over het akkoord met De Tijd.⁵⁹ Voor Hofland was de mededeling dat buiten hem om tot de oprichting van een nieuwsbank met De Tijd was besloten het dieptepunt van alle ellende waarmee de teloorgang van het Handelsblad en de gedwongen fusie met de NRC gepaard waren gegaan. Kort daarop werd hij, opgevreten door woede, met helse maagpijn opgenomen in het Centraal Israëlitisch Ziekenhuis. Zijn vertrouweling Van der Zee zocht hem daar op.⁶⁰ Zodra Hofland hersteld was, verzette hij de bakens. Onder het pseudoniem Edward Statesworchester (spreek uit: steedswoester) begon hij aan een serie artikelen, waarvan het eerste in september 1971 in Hollands Maandblad verscheen.⁶¹ De serie zou begin 1972 gebundeld verschijnen onder de titel *Tegels lichten* en al gauw tot de klassieken van de Nederlandse literatuur behoren. Het was een 'wraakboek', aldus Hofland later zelf. 'Ik was van wraakgevoel vervuld. Hoe ik bejegend was, uitgerangeerd.'⁶² En wraak dreef Hofland tot de grootste prestaties. *Tegels lichten* bracht hem niet alleen nog meer erkenning, maar ook veel geld vanwege het verkoopsucces. Naar eigen zeggen kocht hij er een Alfa Romeo van om de krentenkakkers in Rotterdam eens flink de ogen uit te steken.⁶³

De anti-Lücker-motie

Voor de totstandkoming van de nieuwsbank was bewust geen tijdschema gemaakt om te voorkomen dat de redacties zich daar bij voorbaat te zeer op vastgepind zouden voelen.⁶⁴ Zo probeerden de directies en hoofdredacties de schijn van inspraak enigszins op te houden. Maar dit was de redacteurs volstrekt onvoldoende. De redacties van de drie kranten vonden elkaar in hun afschuw over de autocratische besluitvorming. Op maandag 31 augustus, de eerste werkdag na de aankondiging van de samenwerking, stelden de drie redacties in een gemeenschappelijke verklaring dat geen enkel besluit omtrent het journalistieke element in deze samenwerking zou worden aanvaard zonder hun voorafgaande goedkeuring.⁶⁵ Op vrijdag 18 september vergaderden de redacties van de NRC en het Handelsblad gezamenlijk in Amersfoort. Voor het eerst hadden de twee redacties die tot fuseren gedwongen waren een gemeenschappelijk belang. Het ongenoegen bij deze twee redacties richtte zich op de hoofdredacteur van de derde krant, Lücker, die algemeen gold als de 'belichaming van het regentendom in de pers'.⁶⁶ De toenmalige chef buitenland van het Handelsblad, Sampiemon, herinnert zich de felle dis-

cussie die tijdens de bijeenkomst in Amersfoort werd gevoerd. Verslaggeefster Emmy van Overeem van de NRC leek daarin de overhand te krijgen met het argument dat je iemand niet mag beoordelen zonder dat je hem persoonlijk kent. Maar Sampiemon wist de meerderheid te overtuigen dat je in dit geval je instinct mocht volgen, omdat er geen weg terug bestond.⁶⁷ De volgende dag kon Lückner in zijn eigen krant lezen dat voor de redacties van de kranten waarmee hij zijn krant wilde laten integreren elke vorm van journalistieke samenwerking onaanvaardbaar zou zijn zodra deze tot gevolg zou hebben dat hij zeggenschap zou krijgen over redacteuren of over de inhoud van de toekomstige krant.

Bij de VNU was men verbolgen over deze zogenaamde anti-Lückner-motie. Commissaris Lucas verdacht de redactiecommissie van De Tijd ervan de redacties van de NRC en het Handelsblad tot de motie opgestoot te hebben.⁶⁸ Of dit verwijt nu terecht was of niet, feit was dat vrijwel alle redacteuren van De Tijd het bloed van Lückner wel konden drinken en niet van plan waren hem gewillig in dit hachelijke avontuur te volgen.⁶⁹ De motie was een effectieve blokkade van de plannen zoals die door Lückner en Spoor waren uitgedacht. Aangezien de redacteuren van het Handelsblad en de NRC weigerden onder het gezag van Lückner te functioneren, kon de eerste fase in de redactionele integratie meteen al geen doorgang vinden. Bij de VNU zag men zich genoodzaakt voorlopig genoeg te nemen met een meer vrijblijvende 'parallelle samenwerking' tussen zelfstandig blijvende redactionele afdelingen.⁷⁰

Zo begon op 1 oktober 1970, de dag van de fusie tussen de NRC en het Handelsblad, ook de samenwerking met De Tijd. De sportredacteuren van de NRC en het Handelsblad kwamen in de nacht van zondag op maandag in het Kasteel van Aemstel te werken en het maandagse sportkatern van De Tijd werd voortaan ook aan de combinatie NRC Handelsblad geleverd. Vanaf 1 november gingen de financieel-economische redacties en de stadsredacties eveneens samenwerken.

Lückner was zeer voortvarend. Hij wilde de samenwerking uitbreiden tot de Haagse redacties. De hoofdredactie van NRC Handelsblad tekende op 2 november 1970 op dat Lückner vanaf januari 'driftig aan de gang' wilde in Den Haag. Ook wilde Lückner de twee kranten laten samenwerken op het gebied van toerisme, verkeer en vervoer. Hij stelde voor alle redacteuren die aan de samenwerking meededen een bonus van 500 gulden per jaar te geven. De hoofdredactie van NRC Handelsblad ging daarmee niet akkoord. Wel verwelkomde zij het voorstel tot verdere samenwerking met het oog op de vacatures die daardoor elders bij NRC Handelsblad zouden kunnen worden vervuld.⁷¹ De hoofdredactie van NRC Han-

delsblad leek de samenwerking in dit stadium tamelijk opportunistisch te bezien.

Bloedtransfusie

De redactiecommissie van De Tijd stelde op 4 november 1970 vast dat Lückert voortdurend de indruk wekte dat verdere samenwerking hem niet snel en ver genoeg kon gaan, terwijl de redactie verlies van eigen identiteit vreesde.⁷² Men was er bij redactie van De Tijd niet gerust op dat de gezamenlijke nieuwsgaring het karakter van de krant onaangetast zou laten, zoals het uitgangspunt van de samenwerking luidde. De redactie van De Tijd was dermate verbolgen over de manier waarop de samenwerking haar was opgedrongen, dat men niet van plan was loyaal aan de uitvoering mee te werken. De redactie van NRC Handelsblad, die gepreoccupeerd was met de nieuwe krant en het integreren van de twee oude bloedgroepen, vond men bij De Tijd 'ronduit lui' en weinig bijdragen aan de samenwerking.⁷³ Er waren klachten over het eenrichtingsverkeer in de samenwerking, bijvoorbeeld bij de stadsredactie van De Tijd. Daar vroeg men zich af 'of het de bedoeling is dat De Tijd een bloedtransfusie geeft aan het Handelsblad zonder dat er een vitamine-tabletje voor wordt terug ontvangen'.⁷⁴

Op het hoogste niveau in de NDU werd eind november 1970 vastgesteld dat de redactionele samenwerking met De Tijd 'uiterst gecompliceerd' was 'door weerstanden bij de redacties'.⁷⁵ Alleen bij de financieel-economische redacties gaf de samenwerking geen problemen. Bij de sportredacties waren de problemen het grootst. De van het Handelsblad afkomstige sportredacteur Siet IJdema deed bij adjunct-hoofdredacteur Guise zijn beklag over de ijzige behandeling die hem elke zondagavond in het Kasteel van Aemstel ten deel viel wanneer het sportkatern moest worden gemaakt. Van de kant van De Tijd wond men zich op over een andere van het Handelsblad afkomstige sportredacteur, Dick Ariese, die in zijn column 'Zwik' in het weekblad Sportexpres had geschreven over 'een katholiek landelijk avondblad' dat 'in één jaar ongeveer tweemaal zoveel verlies lijdt als alle clubs uit het betaalde voetbal samen'.⁷⁶ De sportredacteurs van De Tijd vonden dat die van het Handelsblad te veel tijd kwijt waren aan schnabbels. Zij hielden op turflijstjes bij hoeveel artikelen van Handelsblad-redacteurs buiten de krant verschenen. Ariese maakte op zijn beurt ook een turflijstje, waarop stond dat Ruud van den Hende van De Tijd maar liefst zeven artikelen buiten de krant had gepubliceerd. Tij-

dens een gemeenschappelijke vergadering op 16 december 1970 riep Van den Hende woedend uit dat dit getal niet klopte en ging in het bijzijn van de hoofdredacteuren Cuppen en Hofland met Ariese op de vuist.⁷⁷ Lückér klaagde in december 1970 tegen Spoor dat de sportredactie van De Tijd leegliep vanwege de chaos in de samenwerking.⁷⁸ Guise concludeerde in het voorjaar van 1971 dat elke basis aan de samenwerking ontbrak.⁷⁹

'Breng het lijk maar bij mij thuis'

De bestuurders van de vnu waren zeer ontevreden over het resultaat van de parallelle samenwerking. De bij De Tijd gedelegeerde commissaris mr. S.C.H. Coebergh liet de directie van de ndu begin februari 1971 weten 'dat de tot nu toe bereikte besparingen bij De Tijd ons bitter hebben teleurgesteld'.⁸⁰ In plaats van de vijf tot zeven ton aan bezuiniging die op deze termijn in de oorspronkelijke planning was voorzien, was nog slechts een schamele twee ton bespaard.⁸¹ De oorzaak hiervan was de anti-Lückér-motie. Zoals hoofdredacteur Cuppen twee weken eerder al had opgemerkt, werd 'de hele samenwerking in alle fasen door deze motie geblokkeerd, vertraagd en onrendabel gemaakt'.⁸²

Het geduld van de vnu met het eigen dagblad was nu bijna op. Men was slechts bereid het resultaat af te wachten van een laatste poging om alsnog via samenwerking met nrc Handelsblad een oplossing voor De Tijd te realiseren. De redactiecommissie van De Tijd werd onder dreiging van opheffing van de krant gedwongen een nieuwe opzet te maken voor het oorspronkelijke doel om een nieuwsbank met nrc Handelsblad op te richten.⁸³

De directeur van De Tijd, mr. W.A.M. van der Kallen, presenteerde het ontwerp voor een Gemeenschappelijke Nieuwsdienst op 12 februari 1971 aan commissaris Coebergh:

Wij hopen dat door de gevonden constructie de anti-Lückér-motie omzeild is. Geen redacteur van nrc-Handelsblad als zodanig komt onder commando van de heer Lückér. Wie vrijwillig toetreedt tot de nieuwsdienst weet dat hij indirect ook met de heer Lückér te maken krijgt.

In ieder geval dwingt het ontwerp de andere partij zich nader te verklaren.⁸⁴

Met dit hernieuwde voorstel voor een gezamenlijke nieuwsdienst moest de ndu nu dus kleur bekennen. Wilde men daar echt werk maken van de

redactionele integratie met *De Tijd* of niet? Zoals te verwachten, hield men bij de NDU de boot af. Pluygers liet op 9 maart zijn collega van de VNU weten 'dat wij het momenteel niet opportuun achten om een diep ingrijpende reorganisatie als door de directie van *De Tijd* voorgesteld, reeds nu tot uitvoering te brengen'. Na de recente samenvoeging van de NRC en het Handelsblad zou een tweede reorganisatie tot onrust leiden, aldus Pluygers. Zijn tegenvoorstel was 'voort te gaan op de tot nu toe gezamenlijk ingeslagen weg'.⁸⁵

Van der Kallen typeerde het antwoord van Pluygers als 'breng het lijk maar bij mij thuis'.⁸⁶ Bij de VNU had men nu definitief het vertrouwen verloren dat er een oplossing kon worden bereikt voor de problemen bij *De Tijd*. Nog diezelfde maand besloot men tot opheffing van het dagblad.⁸⁷

Conclusie

Eigenlijk was de samenwerking met *De Tijd* al mislukt voordat deze begonnen was. Nadat Lückner buitenspel was gezet door de motie van de redacties, kon het plan dat hij samen met Spoor gesmeed had geen doorgang meer vinden. De parallelle samenwerking die in plaats daarvan op 1 oktober begon was een slap aftreksel van de oorspronkelijk overeengekomen redactionele integratie in drie fases.

Lückner had voordat de samenwerking met NRC Handelsblad werd aangekondigd eind augustus 1970 nauwelijks nog draagvlak bij zijn eigen redactie en de gretigheid waarmee hij zich in dit nieuwe avontuur stortte, ondergroef zijn positie in het Kasteel van Aemstel verder. De bestuurders van *De Tijd* hielden hem de hand boven het hoofd, maar op de redactie raakte hij in de loop van 1971 uitgerangeerd.⁸⁸ In november 1971 kreeg hij twee maanden studieverlof en uiteindelijk nam hij per 1 januari 1972 zelf ontslag.

Het antwoord op de vraag waarom *De Tijd* slechts een tijdelijk derde rad aan de wagen van NRC Handelsblad is gebleven, is gelegen in de grote weerstand die tegen de persoon Lückner bestond, op zijn eigen redactie, maar ook op die van de NRC en het Handelsblad. De anti-Lückner-motie torpedeerde de integratie zoals deze door Lückner en Spoor was uitgedacht. Daarnaast was de timing van de onderhandelingen tussen de VNU en de NDU uitermate ongelukkig. Tegen de tijd dat Lückner en Spoor midden augustus 1970 het plan voor een gefaseerde integratie van *De Tijd* met NRC Handelsblad op papier zetten, had het fusieproces bij de NRC en het Handelsblad zich net voltrokken. In april, mei en juni 1970 waren

onder druk van de nota-Noordwijk alle redactionele structuren nog vloeibaar geweest, maar toen De Tijd in zicht kwam, waren ze net gestold. Begrijpelijk genoeg had de gefuseerde redactie haar handen vol aan zichzelf en de nieuwe krant. Daardoor liepen de belangen tussen de NDU en de VNU na de oprichting van NRC Handelsblad niet langer parallel. De verhouding werd dan ook gekarakteriseerd door wantrouwen van de kant van De Tijd en een zeker opportunisme van de kant van NRC Handelsblad.

Wel moet worden aangetekend dat er een verschil in houding bestond binnen de NDU. Waar Spoor in de zomer van 1970 oprecht van plan was een nieuwsbank met De Tijd op te richten, werd de opstelling van Pluygers eerder gekenmerkt door een opportunistisch chauvinisme. Het ging Pluygers uiteindelijk om het abonneebestand van De Tijd. Spoor daarentegen had de onderhandelingen met de VNU in de zomer van 1970 aangegrepen om *de* kwaliteitskrant van Nederland te maken. Hij zag in de kwalitatief sterke redactie van De Tijd een welkome aanvulling op die van de NRC en het Handelsblad. Pas toen het plan dat hij samen met Lückner gemaakt had geen doorgang kon vinden vanwege de anti-Lückermotie, werd ook voor Spoor de samenwerking met De Tijd instrumenteel aan zijn plannen om van NRC Handelsblad die kwaliteitskrant te maken.

Speelde naast de weerstand tegen Lückner de ongelukkige timing dus een rol in de mislukking van de samenwerking, wat niet of nauwelijks van invloed lijkt te zijn geweest, is 'de antipapistische traditie' die NRC Handelsblad en haar voorgangers wel is toegedicht.⁸⁹ Het is de vraag of die traditie überhaupt bestond; het tegendeel zou met meer kracht van argumenten kunnen worden verdedigd. Beide liberale kranten hadden immers ten tijde van de Aprilbeweging van 1853 de vrijheid van godsdienst en de scheiding van kerk en staat verdedigd ten gunste van het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland door de paus. Vanwege de principiële onthouding in geloofszaken hadden beide kranten ook altijd veel katholieken onder hun abonnees geteld. Bij zowel het Handelsblad als de NRC werkten verschillende journalisten met een rooms-katholieke achtergrond. De uit het klooster afkomstige Emmy van Overeem ontkende ooit iets van antipapisme te hebben gemerkt op de redactie van de NRC en NRC Handelsblad.⁹⁰ Het lijkt erop dat de redacties ook in dit opzicht liberaal ingesteld waren, los van een enkele papenvreter die in al die decennia natuurlijk hier en daar in de geleerden opgenomen zal zijn geweest.

De stoel van Stempels

Voor het technische bedrijf van het Handelsblad betekende de drukorder van De Tijd de voorlopige redding. De nieuwe drukorder voorkwam dat de directie van de NDU zou besluiten het technische bedrijf in Amsterdam te sluiten. De Tijd vulde het gat dat de eigen krant achterliet bij de overgang van de productie naar Rotterdam per 14 september 1970. Maar terwijl de persen in het gebouw van Cuypers dus voorlopig bleven draaien, vertrok het gros van de redacteurs per 1 oktober naar Rotterdam.

De middag vóór de invasie van Handelsblad-redacteurs, woensdag 30 september, hield NRC-hoofredacteur Heldring bij het zakken van de allerlaatste NRC een toespraak. Ten overstaan van de voltallige NRC-redactie riep hij in herinnering dat zijn collega van het Handelsblad, André Spoor, zijn journalistieke carrière bij de NRC was begonnen en dat NRC-hoofredacteur Stempels, van wie net afscheid genomen was, over Spoor had gezegd: 'Die man zie ik nog wel eens op mijn stoel zitten.'⁹¹ Zo probeerde Heldring de chauvinistische gevoelens van zijn redactie te beteugelen, want Spoor zou vanaf de volgende dag letterlijk op de stoel van Stempels zitten. Spoor zou namelijk de officiële hoofredacteurskamer betrekken, de kamer waar hij zijn eigen sollicitatiegesprek met Stempels gevoerd had. Aangezien Spoor als managing editor de beschikking over de grootste kamer moest hebben, was dat niet meer dan logisch. Maar veel NRC-redacteurs vonden het geen pas geven dat niet hun eigen hoofredacteur, maar die van het Handelsblad de kamer zou krijgen waar sinds 1875 de hoofredacteur van de NRC had gezeteld.

In welke kamer en op welke stoel hij ook terecht zou komen, Spoor maakte zich op om de beste krant van Nederland te maken, uiteindelijk dus zonder de redactie van De Tijd. De nota-Noordwijk was geschreven, de blauwdruk voor *de* kwaliteitskrant was gemaakt. Stempels had afscheid genomen. De deelredacties waren uitgevochten; er was een voorlopig evenwicht in de te combineren redacties bereikt. Het nieuwe tijdperk kon beginnen.